
Les croades durant els segles XI i XII

PID_00267543

Alberto Reche Ontillera

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Alberto Reche Ontillera

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats pel professor: Narcís Figueras Capdevila (2019)

Primera edició: setembre 2019
© Alberto Reche Ontillera
Tots els drets reservats
© d'aquesta edició, FUOC, 2019
Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona
Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars del copyright.

Índex

1. Croades: un intent de definició.....	5
1.1. El terme medieval	5
1.2. L'evolució del concepte i les postures modernes sobre les croades	5
1.3. Què és una croada?	7
2. El context de la primera croada.....	8
2.1. La guerra justa i la guerra santa	8
2.2. L'Església al segle XI.....	9
2.3. El pelegrinatge	10
2.4. La situació a Orient	10
2.5. L' <i>ethos</i> guerrer: de la pròpia identitat al <i>miles Christi</i>	11
2.6. Experiència a la Península Ibèrica	11
3. Desenvolupament de la primera croada.....	13
3.1. Fases de la primera croada	14
4. El regne llatí de Jerusalem.....	16
4.1. La formació del regne	16
5. La segona croada.....	18
5.1. A Terra Santa	18
5.2. Fora de Terra Santa	19
6. Tercera croada.....	20
6.1. Context previ	20
6.2. La croada	20
7. Les croades posteriors.....	23
Bibliografia.....	25

1. Croades: un intent de definició

Les croades són un dels processos històrics més icònics de l'edat mitjana i, a la vegada, un dels que ha tingut una major pervivència en la nostra societat actual. No és difícil que, quan es pregunta a algú que no té gaire idea del món medieval què en sap de l'edat mitjana, les croades siguin un dels temes que posi sobre la taula. Amb tot, el concepte de «croada», com molts dels termes històrics que han fet fortuna, ha anat adquirint, a cada època, matisos i significats diferents.

1.1. El terme medieval

Croada és, en bona mesura, una paraula aliena al món medieval, que no s'incorpora a moltes de les llengües europees fins a l'època moderna. En comptes d'aquest terme, durant els segles medievals, a fi de referir-se a les croades i als moviments croats, es van emprar paraules com ara *iter* (viatge, en llatí), *passagium generalem* (passatge general) o *passagium cismarinum* (passatge a l'altra banda del mar), *negotium crucis* (el negoci de la creu) o, fins i tot, *peregrinatio* o *peregrinatio armata*. Més enllà del llatí trobem que se les denomina *reise* en alemany o *croisement* en francès, que deriva directament del terme occità *crozada*, que apareix per primer cop durant el segle XIII en un poema èpic que explica els primers compassos de la croada albigesa.

De la mateixa manera, els croats no rebien aquest nom sinó el de *cruce signati*, és a dir, els marcats amb la creu. Aquest nom feia referència a la creu de tela que molts d'aquests, sobretot durant les primeres experiències croades, es brodaven a la roba a fi de marcar la seva disposició a partir amb l'expedició.

A poc a poc, al llarg dels segles posteriors, el terme croada s'anirà consolidant gràcies a l'aparició de les butlles de la Croada.

1.2. L'evolució del concepte i les postures modernes sobre les croades

Encara avui utilitzem el terme croada per a referir-nos, ja no a les expedicions militars que el papat, els nobles i els reis europeus van portar a terme durant l'edat mitjana, sinó a qualsevol esforç intens realitzat en virtut de la llei (per exemple, les «croades antidroga»). A més a més, és un concepte que s'ha inserit profundament en certs discursos polítics. Quines van ser les fases de l'evolució del concepte? I, sobretot, com van veure les diferents èpoques de la història el fenomen croat?

1) **Segles XVI-XVII.** Els primers segles de l'edat moderna van veure les croades des d'una òptica aristocràtica. La noblesa europea encara funcionava sota criteris aristocràtics i veia en les expedicions militars a Terra Santa la màxima expressió de la cavalleria medieval. Les croades eren vistes com un fenomen positiu, en un context, a més a més, en què la presència otomana al Mediterrani mantenia viva, en la forma de les lligues navals, la idea d'una coalició militar cristiana.

Jerusalem alliberada

D'aquesta època són obres com la *Jerusalem alliberada*, de Torcuato Tasso que, a les acaballes del segle XVI, torna a posar de moda els fets i personatges de la primera croada.

2) **La Il·lustració i les revolucions burgeses.** Si les croades s'havien sublimat com la màxima expressió guerrera de l'alta aristocràcia europea, no costa entendre l'opinió que van tenir els pensadors il·lustrats d'aquestes. Les croades eren vistes com un gest més de la violència intrínseca de la societat de l'antic règim, desbocada i desbordada més enllà dels límits d'Europa.

3) **El Romanticisme.** Els moviments romàntics de la primera meitat del segle XIV van veure en l'edat mitjana un espai de llibertat i de sorgiment dels ideals nacionals. L'exotisme del Pròxim Orient també va contribuir al fet d'idealitzar les expedicions croades i convertir-les en una història de cavallerositat, cultures fascinants i històries novel·lesques.

4) **Acaballes del segle XIX - començament del segle XX.** El sorgiment del colonialisme va portar a replantejar la relació entre les potències europees i la resta del món. En aquest sentit, les croades van passar a ser vistes com la primera fase de l'expansió europea al Pròxim Orient i al nord d'Àfrica; com la fase primigènia de la dominació europea, la màxima expressió de la qual s'estava donant precisament durant aquells anys en la conformació dels grans imperis colonials europeus.

5) **Segle XX.** La relació entre el segle XX i les croades es vehicula en dos àmbits:

a) Dins l'àmbit acadèmic es busca una major racionalitat en l'estudi de les èpoques històriques. Per primera vegada, el fenomen croat es comença a analitzar des d'un punt de vista desapassionat. S'analitzen les fonts i els contextos històrics i apareixen les primeres grans monografies encara vigents, com la d'Steven Runciman.

b) Dins l'àmbit polític, el terme croada es vincula als grans esforços bèl·lics occidentals.

Així, per exemple, el kàiser Guillem II durant la Primera Guerra Mundial i el general Eisenhower durant la Segona no van dubtar a referir-se a la seva participació en aquestes guerres com una «croada». De la mateixa manera, durant la Guerra Civil espanyola i durant el franquisme es va qualificar de croada la insurrecció armada contra la Segona República. Ja en els primers compassos del segle XXI, en el context de la guerra d'Iraq, les intervencions militars del govern dels EUA també van utilitzar el concepte per a justificar la seva actuació.

Com es pot observar, l'evolució conceptual del terme contribueix a superposar nombroses capes de significats sobre el fet croat. Però, com podem definir el fenomen croat a l'edat mitjana?

1.3. Què és una croada?

Definir què és i què no és una croada és un dels dilemes que més ha preocupat els especialistes sobre el tema i que més postures enfrontades ha generat. En línies generals s'observen dos blocs d'interpretacions: les que parlen d'un «concepte pur» de croada, tallat a mida de la pràctica concreta de la primera croada, i els que entenen que és un «concepte mal·leable» i que, per tant, s'adapta a les necessitats concretes de cada moment. Així, elements com ara el **pes religiós de l'expedició**, el **grau d'intervenció del papat en la seva direcció** o l'**objectiu últim de la mateixa** (la lluita contra els enemics de l'església en un sentit ampli contra l'alliberament concret de Terra Santa) serveixen per a definir ambdues postures. Autors com Jean Flori o Jonathan Riley Smith s'han posicionat en un o altre sentit.

En línies generals, podríem definir una **croada** com una expedició armada, sancionada i dirigida pel papat contra els enemics de l'església, en el transcurs de la qual, es premia els participants amb la remissió dels pecats comesos i d'altres concessions espirituals.

2. El context de la primera croada

La primera croada va ser un fenomen explosiu i un èxit sense precedents a tots els nivells, tant en el pla de la mobilització religiosa com en el de la gestió militar. El seu èxit també va definir el patró pel qual es jutjarien la resta d'expedicions croades i el moviment croat en general. Per tant, ens hem d'aturar en profunditat a veure com es gesta el context ideològic que porta al discurs del papa Urbà II a les acaballes de l'any 1095, en el context del concili de Clarmont, vertader tret de sortida del moviment croat.

2.1. La guerra justa i la guerra santa

En primer lloc, una croada és una guerra sancionada per l'Església i visualitzada, ja no com a justa, sinó com una forma de guerra sacralitzada.

Des de la nostra òptica contemporània assimilem amb certa facilitat el concepte de croada cristiana amb el de *yihad* islàmic, però el cert és que les arrels del primer es poden rastrejar amb facilitat dins de la tradició de la cristiandat llatina, com una evolució en clau cristiana del concepte romà de guerra justa. Aquest concepte ja existia, com dèiem, al món romà.

En la seva definició més bàsica, una **guerra justa** era aquella que es feia tant en defensa del propi territori, davant d'una amenaça exterior, com aquella que s'iniciava per a recuperar un territori perdut.

Des del començament de la seva vinculació imperial, què fer amb la guerra i la pràctica bèl·lica va ser una qüestió molt incòmoda pel cristianisme de base romana: enfront del manament «no mataràs», ara s'erigia la necessitat, ja en un imperi romà cristianitzat, d'abraçar ja no l'estament militar, sinó l'ús de la violència. Podem distingir diverses fases en aquest procés:

1) **Sant Agustí**. Per a Sant Agustí d'Hipona (acaballes del segle IV – començament del segle V) hi ha diverses característiques per a definir una guerra justa:

- que estigui declarada per una autoritat legítima,
- que hi hagi motius justificats,
- que no hi hagués cap altra solució possible,
- que la guerra es realitzés de forma mesurada.

Amb tot, la guerra encara sempre es considera un assumpte deslligat de la controvèrsia religiosa. En temps de Sant Agustí, el camí per a dirimir la controvèrsia religiosa sempre era el doctrinal: el **combat retòric**. En assumptes de fe, els arguments havien de substituir el soroll de les armes.

2) **Justinià**. En temps del gran projecte de recuperació imperial de Justinià, les conquestes territorials es van fer en regnes i territoris cristians, sia de confessió catòlica o arriana. El concepte de guerra justa i de recuperació territorial es va haver d'aclimatar al fet de portar al plànol físic la lluita contra la dissidència religiosa.

3) **La segona onada d'invasions (segles IX - X)**. Amb la desintegració de l'imperi carolingi, les fronteres europees van patir un nou període de turbulències. Víkings, magiars i sarraïns van posar a prova, per mar i per terra, les defenses de la cristiandat. Va ser en aquest context, en què la diferència cultural i la diferència religiosa es van barrejar amb la necessitat de defensa física del propi territori, que la pràctica bèl·lica a Europa va anar adquirint arguments de **guerra religiosa**.

Aquest procés ideològic de santificació de la guerra va prendre la seva forma definitiva durant la segona meitat del segle XI i està en el germen dels moviments croats.

2.2. L'Església al segle XI

Durant el segle XI el papat, mitjançant una sèrie de reformes, havia aconseguit imbuir-se d'una autoritat que li havia mancat en els segles anteriors. Així, quan Urbà II va predicar la croada al concili de Clarmont, les seves paraules estaven plenes d'una autoritat que no van tenir les dels seus predecessors. Aquest procés d'intensificació del poder papal es coneix amb el nom de **reforma gregoriana**.

Des de 1050 en endavant, el papat busca distanciar-se del món laic i situar-se per sobre d'aquest, trencant amb els llaços que els dirigents laics dels diversos territoris tenien amb l'administració eclesiàstica. Les reformes més espectaculars van girar al voltant de la lluita del papat i l'imperi, en el conflicte que coneixem amb el nom de la «lluita de les investidures». Aquesta lluita va discutir la primacia entre l'un i l'altre a l'hora d'investir els funcionaris eclesiàstics dins de l'imperi. Les diferents monarquies europees es van situar al costat de Roma en la seva lluita contra l'emperador. Així, entre les acaballes del segle XI i la primera meitat del segle XII, diversos territoris com el comtat de Barcelona o regnes com els d'Aragó, Hongria, Polònia, Navarra, Castella o Portugal, van mostrar la seva postura vinculant-se en homenatge envers Roma. De la mateixa manera, l'Església gregoriana buscava controlar les pràctiques de l'aristocràcia. Ja fos en el context de les assemblees de Pau i Treva catalanes o

en la fixació de les seves pràctiques matrimonials, que va portar, per exemple, a l'excomunicació del rei de França. Així, el papat en temps d'Urbà II tenia una posició d'autoritat de la qual no havia gaudit mai.

2.3. El pelegrinatge

El **pelegrinatge** tindrà un paper molt important en la creació del concepte de croada. El viatge devocional cap als llocs de la fe serà un dels motors de les primeres croades. Aquesta fixació geogràfica de la devoció serà un dels processos més característics de l'edat mitjana. Repassem les seves fases:

1) **Cristianisme inicial (segles II - III)**. El cristianisme inicial era una religió no terrenal. El «regne de Déu» no és d'aquest món i, per tant, no hi ha una recerca geogràfica de la devoció. El cristianisme és en aquests moments inicials una religió intel·lectual, de comportament moral i, per tant, no cal un lligam geogràfic de la fe.

2) **El cristianisme tardoantic**. Quan el cristianisme es converteix en la religió de l'imperi romà comença el seu procés de territorialització. Es comença a pensar en la geografia bíblica amb la intenció de fixar els escenaris de la fe, per exemple amb el viatge de Santa Helena, la mare de l'emperador Constantí, al començament del segle IV. El concepte de Terra Santa com a tal, neix en aquests moments, amb la fixació dels escenaris de la Nativitat, la Crucifixió i del Sant Sepulcre. Durant els segles següents, s'observen els primers pelegrinatges aristocràtics a Terra Santa, com el de la monja hispana Egèria.

3) **La parroquialització i el culte als sants**. Els segles IX - X suposaran la fixació definitiva del cristianisme a nivell territorial. El sorgiment de les parròquies i llocs de culte, més enllà dels àmbits urbans anteriors, fixaran la religiositat al territori. Ara apareixeran elements com ara la competició entre esglésies pel control de les relíquies, l'ús dels sants patrons i altres elements de devoció geogràfica.

Com es pot veure, a mesura que el cristianisme es consolidava a Occident durant l'edat mitjana, la dimensió geogràfica del culte va anar creixent en la mateixa mesura. Pels individus de les acaballes del segle XI, la pràctica del pelegrinatge, entesa com la visita espiritual a llocs significatius per la fe, ja era una pràctica assumida. Per això, quan Urbà II predica la croada a Clarmont, el component de pelegrinatge de l'expedició era tan fort.

2.4. La situació a Orient

El discurs de Clarmont es va articular entorn de la necessitat d'ajuda que tenien les esglésies germanes d'Orient. Sembla ser que, com ja van fer els seus antecessors en altres ocasions de necessitat, els basileus bizantins van demanar ajuda als dirigents europeus per a defensar les fronteres de l'imperi. A les acaballes del segle XI, la situació a Bizanci era certament preocupant: després

de la derrota de l'exèrcit imperial a la planícia de Manzikert, durant 1071, i les campanyes posteriors, els turcs seljúcides d'Alp Arslan van conquerir bona part d'Anatòlia, reduint dràsticament les possessions bizantines a poc més que la capital i algunes possessions costaneres. Així, quan l'emperador Aleix I Comnè va sol·licitar l'ajuda formal del papat en la recuperació dels territoris perduts, va posar en marxa la roda dels esdeveniments que Urbà II va saber cristal·litzar en el seu discurs a Clarmont.

2.5. L'ethos guerrer: de la pròpia identitat al *miles Christi*

Els factors religiosos no són els únics que expliquen l'espectacular èxit de la predicació de la primera croada entre els guerrers d'Occident. Els *militēs* (guerrers aristocràtics) i les seves *hosts* de guerrers formaven una comunitat social no sempre d'acord amb els principis de l'Església. Aquesta estava àvida de domesticar els seus impulsos bèl·lics i canalitzar-los dins de la legalitat eclesiàstica. Durant els segles X i XI, les tensions entre els eclesiàstics i els guerrers s'havien deixat sentir per tots els regnes cristians occidentals. La *militia* era assimilada a la *malitia*, alhora que la forma de vida dels guerrers a cavall i dels possessors dels castells estaven en el punt de mira dels discursos eclesiàstics. Urbà II va saber posar sobre la taula una solució per a aquells que feien de la guerra i la violència la seva forma de vida i el seu sistema de valors: el *miles* deixava de ser un depredador quan posava la seva espasa al servei de la cristiandat, quan es convertia en un guerrer del Senyor, en definitiva, en un *miles Christi*. El concepte, que ja existia dins del cristianisme des de feia segles, amb referència als monjos (els monjos eren els guerrers del Senyor, ja que amb la seva reclusió i les seves oracions lluitaven contra el Dimoni) es va metamorfosejar a les acaballes del segle XI per a passar a designar aquells guerrers que posaven la seva força al servei de la cristiandat. És a dir, al servei del papat. Encara més, Urbà II va prometre diferents recompenses espirituals, com la remissió dels pecats comesos, per aquells que participessin al viatge.

Aquesta reconversió dels valors guerrers, vinculada a una expedició a Orient, a mig camí entre el pelegrinatge i l'expedició armada, en auxili de l'església bizantina, respecte de la qual el cisma definitiu només s'havia produït feia algunes dècades, s'articulava, a més a més, en un llenguatge reconeixible per a aquests guerrers. Conceptes com ara la venjança, l'auxili entre iguals, la solidaritat horitzontal o l'oportunitat de pillatge en accions de frontera eren conceptes ben instal·lats en el marc mental de l'aristocràcia guerrera de l'Occident medieval des de la darrera del món carolingi.

2.6. Experiència a la Península Ibèrica

S'ha comentat moltes vegades la importància de l'experiència bèl·lica a la Península Ibèrica durant la segona meitat del segle XI com un dels antecedents de la ideologia de la croada. Expedicions com la de Barbastre, l'any 1064, han estat catalogades pels experts com a protocroades, en la mesura que ja mostren molts dels ingredients que veurem a la primera croada. Així, estem davant

d'una expedició de caràcter internacional, formada no solament per efectius peninsulars sinó també per guerrers procedents de França i de la Borgonya, comptant amb l'aprovació papal (donada pel papa Alexandre II). Elements com ara la internacionalització dels efectius, el reclam a la defensa de la cristiandat i la direcció papal estan a la base del que, trenta anys després, veurem a la primera croada.

Com es pot veure, tots aquests elements van convergir en el discurs realitzat a les acaballes del mes de novembre de 1095 per Urbà II, en la sessió final del concili de Clarmont. Allà, davant d'una audiència de laics i eclesiàstics, es va iniciar la prèdica de la primera croada, que va comptar amb un èxit enorme.

3. Desenvolupament de la primera croada

Des del primer moment, la idea de viatjar a Constantinoble va triomfar, encara que sapiguem poc dels motius exactes darrera d'aquest èxit. Estem davant d'una expedició de socors? Ja hi havia la idea de conquerir Jerusalem i recuperar Terra Santa per la cristiandat? Què és el que movia uns contingents humans que, en el més pessimista dels casos, hem de comptabilitzar per desenes de milers d'individus? Siguin quines siguin les respostes, el cert és que l'experiència croada va córrer com la pólvora.

Hi ha dues expedicions sorgides a l'escalf de la prèdica papal a Clarmont:

1) **Croada de Pere l'Ermità.** Coneguda popularment com la «croada dels pobres». La visió tradicional de la mateixa és que va ser una sort de pelegrinatge popular espontani, dirigit per membres del baix clergat, com Pere l'Ermità, que es va avançar a la croada oficial que ja s'estava preparant per aquelles dates. Aquesta expedició, que va arribar a Constantinoble per via terrestre i durant el seu trajecte va saquejar diverses poblacions, va ser un fracàs total. Emboscats i massacrats a Nicea pels turcs seljúcides, aquesta primera experiència croada va quedar dins la memòria com un cúmul de males decisions.

2) **Croada dels prínceps.** En comparació de l'anterior, aquesta expedició va suposar un èxit a tots els nivells possibles. De fet, serà la mesura sobre la qual es valoraran la resta d'expedicions croades. Més que una expedició unitària, però, hem de pensar-la com un cúmul d'exèrcits croats, sota la direcció de diferents cabdills, que es van anar unint a la crida papal i van arribar a Constantinoble per a reunir-se allà. D'aquests continguts i cabdills croats destaquen:

- **Els contingents lorenesos i flamencs.** Dirigits per Jofre de Bouillon i els seus germans, Balduí i Eustaqui. De fet, Jofre i Balduí seran els dos primers dirigents de la Jerusalem conquerida pels croats l'any 1099. Van arribar a Constantinoble per via terrestre, creuant territoris alemanys i hongaresos.
- **Els contingents normands del nord.** Aquest contingent va embarcar a Bari i va fer una part del viatge per mar. Va reunir els principals nobles normands i francs que van participar a l'expedició sota la direcció de Hug de Vermandois (germà de Felip I de França) i d'Esteve II de Blois (cunyat de Guillem II d'Anglaterra), del comte de Flandes i del duc de Normandia.
- **Els contingents normands del sud.** Els hereus de Robert Guiscard també van participar a l'expedició, sota la direcció de Bohemund de Tàrent i del seu nebot, Tandred. Reunits a Bari amb els seus parents del nord van emprendre plegats el viatge fins a Constantinoble.

- **Els contingents occitans.** Els cavallers occitans van formar un grup important. Per la seva proximitat a Clarmont, la prèdica de la croada va tenir un fort impacte entre els senyors del sud de França, alguns d'aquests presents en el mateix discurs papal. Significativament, serà amb aquest grup amb qui viatgi el llegat papal de l'expedició, Ademar de Le Puy. Ramon de Tolosa serà el líder d'aquest contingent i comanarà el més gran dels exèrcits mobilitzats durant l'expedició pels diferents grups de croats.

3.1. Fases de la primera croada

1) **Arribada a Constantinoble i pactes amb l'emperador.** Els diferents grups de croats van arribar paulatinament a la capital de l'imperi bizantí. Ben aviat les tensions entre els líders croats i els interessos de l'emperador van esclatar a causa de les diferents visions que tenien de l'expedició. El gran tema de disputa girava entorn de qui dominaria els possibles territoris conquerits: si havien de retornar a mans de l'emperador o si s'aplicaria sobre aquests el dret de conquesta. Al final, l'emperador va obligar els croats a acceptar un jurament de lleialtat i els hi va assignar un contingent de tropes imperials, comanades pel general Tatikios.

2) **Conquesta de Nicea.** La primera gran victòria croada va tenir lloc a la ciutat de Nicea, antiga ciutat bizantina que s'havia convertit en la capital del Soldanat de Rüm, dirigida per Kilij Arslan I. Després d'un llarg setge, la ciutat es va rendir secretament al general bizantí, en un pacte que va servir perquè els croats no poguessin entrar a la ciutat i reclamar-la com a seva. Aquesta traïció va suposar la ruptura entre els dos exèrcits. Els croats van abandonar Nicea i es van dirigir cap a Jerusalem.

3) **Batalla de Dorilea.** És la primera gran batalla campal i una gran victòria del bàndol croat sobre l'exèrcit de Kilij Arslan. Gràcies a aquesta victòria van aconseguir avançar gairebé sense oposició fins a Antioquia.

4) **El doble setge a Antioquia.** La ciutat d'Antioquia va ser l'escenari de dues batalles fonamentals de la croada. En primer lloc, el setge dels exèrcits croats que va aconseguir rendir la plaça. En segon, la defensa agònica de la ciutat davant el gran exèrcit reunit pel governador de Mossul Kerbogha, a fi de recuperar-la. La victòria croada a Antioquia, davant d'un exèrcit molt superior, es va fixar en l'ideari croat com un dels moments fonamentals de la primera croada.

5) **La conquesta de Jerusalem.** Jerusalem era una ciutat en conflicte des de feia alguns anys, en disputa entre els fatimís d'Egipte i els seljúcides de Síria. Quan els croats van arribar a la ciutat, aquesta acabava de canviar de mans. El setge croat va durar tot just dos mesos i, gràcies a l'ajuda d'un contingent genovès dirigit per Guillem Embriaco, es va aconseguir construir les màquines

de setge necessàries per a batre les muralles de la ciutat. El 15 de juliol de l'any 1099 els croats van conquerir la ciutat, culminant les màximes expectatives de l'expedició.

4. El regne llatí de Jerusalem

4.1. La formació del regne

Les successives victòries al llevant mediterrani i la conquesta de Jerusalem van obrir un nou escenari: el del control del territori i la implantació de principats, comtats i regnes al llarg del Pròxim Orient. Així, es van crear el comtat d'Edessa, el principat d'Antioquia, el comtat de Trípoli i el regne de Jerusalem, tots aquests comanats per algun dels dirigents croats que van participar a les operacions. Així, Edessa va quedar en mans de Balduí, germà de Jofre de Bouillon; Antioquia en les del normand Bohemund de Tàrent; Trípoli en les de Ramon de Tolosa i el govern de Jerusalem, després d'algunes deliberacions, va ser concedit a Jofre de Bouillon. Jofre mai no va arribar a intitular-se rei de Jerusalem, sinó que va optar per adoptar el títol de defensor del Sant Sepulcre (*advocatus sancti sepulcri*). Durant el seu breu mandat, va començar a organitzar l'estructura del regne i els seus pilars bàsics.

El primer rei efectiu de Jerusalem va ser Balduí, germà de Jofre, el qual sí que no va tenir cap mena de dubte a adoptar el títol de rei i posar-se la corona. Amb aquest i el govern del seu successor, Balduí II, es van establir les fronteres del regne, després de les batalles d'Acre (1104), Beirut (1110) i Sidó (1111), van aparèixer els ordes militars en el territori i es van codificar els primers codis legals del regne.

El regne, a més a més, haurà de conviure amb unes característiques que el faran ben diferent als seus homònims europeus: els cavallers croats que s'assenten a Terra Santa s'hauran d'adaptar a una nova vida i oblidar les seves arrels.

Per exemple, mentre que a l'Europa Occidental, al començament del segle XII, el pes de les ciutats encara és significativament baix i el gruix de l'economia és sustentat per la producció agrícola, al regne de Jerusalem la situació és diferent. El pes de les xarxes comercials, de l'agricultura de regadiu o de la convivència amb súbdits de diferents religions seran algunes de les novetats que hauran de pair els dirigents croats.

Les possessions llatines també viuran en la corda fluixa. Els exèrcits dels cavallers croats sempre estaran en inferioritat numèrica i rodejats d'enemics. Per molt que la cavalleria del regne estigués conformada per cossos d'elit i que estigués reforçada pel poder creixent dels ordes militars com ara els temples i els hospitalers, el cert és que la supervivència del regne sempre va dependre més de l'equilibri de forces i de la política interna dels seus estats veïns que no pas del seu propi poder militar.

A més, des de l'inici es notará una dualitat al regne i els comtats llatins de Terra Santa, entre aquells que van decidir assentar-se al territori i les successives onades de pelegrins i croats que, a partir de l'èxit de la primera croada, aniran

arribant al regne de Jerusalem. A poc a poc, la política del regne es polaritzarà entre aquestes dues faccions: els uns, aclimatats a la nova vida, conscients de les moltes debilitats del regne, i els altres, acabats d'arribar d'Europa i fent gala del zel guerrer en la lluita contra els infidels, sempre disposats a desbaratar el fràgil equilibri sobre el qual se sustentava el regne de Jerusalem.

Serà precisament la ruptura d'aquest equilibri el que desencadenarà la segona croada.

5. La segona croada

Els anys de la segona croada van suposar la consolidació definitiva de l'ideal de la croada.

Si durant la primera el discurs eclesiàstic s'havia dirigit, no als reis sinó als cavallers, l'èxit de l'expedició i la creació del regne de Jerusalem van portar l'expansió del fenomen croat a les seves cotes més altes. Destaca en aquests anys el paper realitzat per Bernat de Claravall, que es convertirà en el referent ideològic dels moviments croats i que trobem, per exemple, rere la creació de l'Orde del Temple. Aquest orde de monjos guerrers serà el màxim exponent de com de lluny ha arribat l'esperit croat en poques dècades.

5.1. A Terra Santa

L'origen de la prèdica de la segona croada cal buscar-lo en els fets que van portar a la caiguda del comtat d'Edessa a les acaballes de l'any 1144. Edessa, que havia estat el primer dels territoris a ser conquerit pels croats, ara també passava a ser el primer dels que es perdien. Aquest fet va fer saltar totes les alarmes i va causar una profunda sensació de por a Occident. El papa Eugeni III no va dubtar a proclamar una nova croada, en què, per primera vegada i a diferència de la primera, hi van participar el rei de França, Lluís VII, i l'emperador del sacre imperi romanogermànic, Conrad III.

A nivell bèl·lic, aquesta segona expedició croada a Terra Santa va ser un autèntic desastre. Els exèrcits dels dos dirigents croats van ser derrotats per les tropes seljúcides durant el seu viatge cap a Edessa. Els supervivents dels dos exèrcits es van reunir a Jerusalem i, des d'allà, sense comptar ni amb el recolzament ni amb el consell de la noblesa croada resident a Terra Santa, van decidir atacar Damasc.

Aquest fet va ser especialment dramàtic ja que, d'entre tots els poders musulmans de la zona, Damasc era l'únic que mantenia una situació de cordialitat respecte del regne de Jerusalem. Les accions dels croats europeus respecte de Damasc van trastocar les relacions geopolítiques a Terra Santa: com a resultat del setge croat a la ciutat, aquesta no va tornar a confiar mai més en el regne de Jerusalem, apropant-se a l'òrbita de Nūr al-Dīn, qui va prendre la ciutat l'any 1153.

5.2. Fora de Terra Santa

Tot i el fracàs a Terra Santa, la segona croada no s'esgota en aquest escenari. L'esperit croat i la ideologia de croada ja s'han anat estenent a d'altres parts d'Europa i, en paral·lel a les expedicions vinculades a Terra Santa, veurem altres expressions dels moviments croats a diverses fronteres de la cristiandat europea. Així, si entenem els anys que van de 1144 a 1148 com una mena de croada global, veurem que les expressions croades, afavorides per la ideologia eclesiàstica favorable a les mateixes, que en aquells anys es concretava en la figura de Bernat de Claravall com en cap altre ideòleg, es multiplicaven arreu.

Així, la Península Ibèrica va ser un escenari recurrent de les accions d'aquests croats internacionals. Croats normands, escocesos, frisís, flamencs i alemanys, en el seu viatge a Terra Santa, van arribar a la Península Ibèrica i es van sumar a les lluites a les fronteres dels regnes hispànics. Els trobem, per exemple, en el setge de Lisboa l'any 1147. En paral·lel, el mateix any, una coalició de reis peninsulars conquereix Almeria i, en els anys següents, es capturen les ciutats de Tortosa, Fraga i Lleida.

De la mateixa manera, per aquells anys, a l'escalf de les prèdiques croades, es van organitzar expedicions a la frontera oriental d'Europa encara per cristianitzar. Així, els danesos, l'any 1147, es van enfrontar als sorabis i als rugis, iniciant una sèrie de campanyes militars que serien conegudes dins de la historiografia medieval com les **croades Bàltiques**.

6. Tercera croada

6.1. Context previ

Els successos derivats de la segona croada portaran a un important gir de la geopolítica de la regió. Els anys posteriors a aqueta expedició veuran l'ascens de Nūr al-Dīn. Fill de Zengi, governador de les ciutats d'Alep i de Mossul, aprofitarà la inestabilitat generada pels croats per a fer-se amb la ciutat de Damasc i el seu territori. Amb això, va aconseguir unificar políticament Síria i es va convertir en un important enemic per tot el món croat. A partir de l'any 1164, a més a més, Nūr al-Dīn també intervindrà a Egipte, enfrontant-se al califat fatimí.

Serà precisament en aquest escenari en què veurem aparèixer i forjar-se el principal oponent del regne de Jerusalem durant les dècades posteriors: Salah-ad-Din (conegut com a Saladí per les fonts cristianes). Saladí acabarà convertint-se en l'epítom del guerrer musulmà i arribarà a controlar uns dominis que van incloure Egipte, Síria, Palestina, Mesopotàmia, Iemen, Iraq i Líbia, donant lloc a Síria i a Egipte a la dinastia aiubí.

Una vegada consolidat al poder, Saladí va decidir posar fi a la presència llatina al regne de Jerusalem i expulsar els dirigents occidentals de Terra Santa. La situació li era molt favorable: Balduí IV, el jove rei de Jerusalem, havia mort sense descendència i les diferents faccions de la cort de Jerusalem es disputaven el tron. Finalment, es va coronar rei Guiu de Lusignan, marit de la germana del difunt rei, partidari de la mà dura contra els estats musulmans veïns. Aquesta escalada de tensions va portar, el 4 de juliol de l'any 1187, a la batalla de les Banyes de Hattin, que va significar un duríssim contratemps per a la supervivència del regne de Jerusalem. A Hattin va caure derrotada bona part de la cavalleria del regne, i també la major part dels efectius dels ordes militars. Saladí no va dubtar a aprofitar aquesta contundent victòria i va posar rumb a Jerusalem. La ciutat es va rendir gairebé sense oposició. Així, el cicle iniciat amb la conquesta croada de la ciutat, l'any 1099, ara arribava a la seva fi.

6.2. La croada

La notícia de la caiguda de Jerusalem a mans de Saladí va sacsejar Europa. Poc després de l'arribada de la notícia a Roma, el papa Urbà III va morir d'un col·lapse. No es va dubtar que els dos fets estiguessin relacionats. El nou pontífex, Gregori VIII, va arribar a afirmar que la pèrdua de Jerusalem era una mena de càstig diví a què calia posar-hi remei. Així, a les principals corts europees

va sorgir la idea d'organitzar una nova expedició per a recuperar Terra Santa. La tercera croada es coneix com «la croada dels reis», precisament per la naturalesa dels seus principals dirigents:

1) **L'Emperador Frederic I Barbarroja.** Va ser el primer a respondre a la crida papal en la croada, a les acaballes del mes de març de l'any 1188. L'exèrcit reunit per l'emperador va ser tan gran que va ser impossible realitzar el viatge per mar, tal com estava previst: les tropes imperials es van veure obligades a creuar a peu l'Àsia Menor. L'expedició va estar marcada pel desastre: malgrat que la campanya va començar amb la captura de la ciutat de Konya, la capital del Soldanat de Rüm, el desastre va arribar el 10 de juny de l'any 1190, quan Frederic I va morir ofegat al riu Saleph. Aquest fet va marcar tràgicament l'expedició imperial, que va quedar en un no res.

2) **Felip August, rei de França, i Ricard Cor de Lleó.** La història de la tercera croada és la història d'aquests dos reis. Units per llaços de fidelitat (el rei d'Anglaterra era vassall del rei de França per les seves possessions a Normandia), la relació entre els dos anirà creixent en intensitat. Ambdós reis van partir a la croada per via marítima (el primer via Gènova, el segon des de Marsella) i, a causa del mal temps, van haver de fondejar durant alguns mesos a Messina. Allà, Ricard va trencar el compromís matrimonial que l'unia amb la germanastra de Felip i es va comprometre amb Berenguera de Navarra. El fet va suposar el primer dels xocs entre els dos monarques durant l'expedició. Felip August va ser el primer de marxar de Messina i el primer dels líders croats a arribar a Terra Santa. A les acaballes del mes d'abril de l'any 1191 posava la ciutat d'Acre sota setge.

El setge d'Acre, que va durar alguns mesos, va ser el nou escenari de les disputes entre els dos reis. Ricard i les seves tropes van arribar a Acre el mes de juny i la seva arribada va marcar el punt d'inflexió del setge. Finalment, la plaça es va rendir el 12 de juliol de 1191. En aquest punt de la croada, Felip August va decidir abandonar. Tant les disputes amb el rei d'Anglaterra com la situació en els seus dominis (la mort del comte de Flandes i la reobertura de la qüestió successòria flamenca) van pesar el suficient per a organitzar el retorn a casa. A la tornada, no va dubtar a passar per Roma per a aconseguir del papat tant el permís per abandonar la croada com per atacar les possessions de Ricard al continent.

Per la seva banda, Ricard Cor de Lleó va continuar a Terra Santa. Dels tres contingents croats que van partir d'Europa, el seu va ser l'únic que es va quedar al territori després de la presa d'Acre. Malgrat que les forces en lluita eren molt dispars, durant els mesos que Ricard Cor de Lleó va lluitar en solitari, es van demostrar un i altre cop les seves dotes bèl·liques i de comandament. El 7 de setembre de 1191 va tenir lloc la batalla d'Arsuf, a prop de Jaffa. Allà, contra tot pronòstic a causa de la fama d'imatibilitat de Saladí, Ricard va aconseguir alçar-se amb la victòria i conquerir Jaffa. A banda del seu valor estratègic, la

victòria va tenir un gran impacte moral, ja que va ser la primera vegada, des dels temps de Balduí IV i la batalla de Montgiscard (1177), que Saladí sortia derrotat en una batalla contra els croats.

Amb tot, ben aviat va quedar clar que la situació acabaria en taules. Ni els croats tenien la força suficient per a recuperar Jerusalem, ni Saladí els podia expulsar sense convertir l'esforç que calia en una victòria pírrica. Així, l'any 1192 els dos dirigents van decidir asseure's a negociar. Com a resultat, Ricard donava per acabada la croada a canvi d'una treva de tres anys pels territoris que el regne llatí de Jerusalem encara conservava a la franja costanera (Jaffa i Acre, principalment) i el pas franc a Jerusalem pels pelegrins cristians que hi volguessin anar. De la mateixa manera, abans de tornar a Anglaterra, Ricard va cedir l'illa de Xipre a Guiu de Lusignan, que havia perdut el regne de Jerusalem i que, així, va passar a convertir-se en rei de Xipre.

7. Les croades posteriors

Al llarg del segle XIII, l'escenari d'acció dels moviments croats s'expandirà notablement. Hi haurà croades al nord d'Àfrica, en territori occità, contra el rei d'Aragó o, fins i tot, contra la capital de l'imperi bizantí, que caurà en mans croades l'any 1204 i serà la capital d'un regne llatí durant dècades. Aquest eixamplament del fenomen croat, sota la direcció del papat, és vist com una perversió del fenomen pels especialistes partidaris de la vinculació de les croades amb la recuperació de Terra Santa. En canvi, per a aquells que consideren les croades com una eina ideològica del papat, aquesta multiplicitat d'escenaris (que ja es donava, com hem vist, des del segle XII i, fins i tot, a les primeres experiències de protocroades) no és més que la constatació que convé abordar les croades com un marc d'actuació ideològica més àmplia que la mera recuperació de Jerusalem.

Bibliografia

- Comnena, Anna** (2016). *La Alexíada*. Barcelona: Ático de los Libros.
- Flori, Jean** (2004). *Guerra santa, Yihad, cruzada: violencia y religión en el cristianismo y el islam*. Granada: Universitat de Granada.
- Flori, Jean** (2006). *Pedro el Ermitaño y el origen de las Cruzadas*. Barcelona: Edhasa.
- Flori, Jean** (2009). *Bohemundo de Antioquía*. Barcelona: Edhasa.
- Flori, Jean** (2013). *La Cruz, la tiara y la espada*. Barcelona: Edhasa.
- Haskins, Charles Homer** (2013). *El renacimiento del siglo XII*. Barcelona: Ático de los Libros.
- Hindley, Geoffrey** (2004). *Las Cruzadas: peregrinaje armado y guerra santa*. Barcelona: Vergara.
- Maalouf, Amin** (2012). *Las Cruzadas vistas por los árabes*. Madrid: Alianza.
- Pernoud, Régine** (1991). *La mujer en tiempos de las Cruzadas*. Madrid: Rialp.
- Rubenstein, Jay** (2012). *Los ejércitos del Cielo: La Primera Cruzada y la búsqueda del Apocalipsis*. Barcelona: Pasado y Presente.
- Tyerman, Christopher** (2016). *Cómo organizar una Cruzada: el trasfondo racional de las guerras de Dios*. Barcelona: Crítica.

